

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרקים ראשון - שלישי

הלכות קריאת שמע

סוגיה לב: "ויאמר" וברכת "גאל ישראל" - הפסקה
ביניהם ואמירתם בלילה

נכתב בסייעתא דשמיא
על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ
ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה לב: "ויאמר" וברכת "גאל ישראל" - הפסקה ביניהם ואמירתם בלילה

*

רקע

הגמ' בדף יד. עוסקת בנושאים שאינם קשורים למצות קריאת שמע: טעימה בתענית, ברכה על טעימה, אמירת שלום לפני התפילה ועשיית חפציו לפני התפילה. בשני הנושאים האחרונים נעסוק בהלכות תפילה [סוגיות עט-פ עמ' 374-381], ובדין ברכה על טעימה נעסוק בהלכות ברכות הנהנין [ח"ב סוגיה מו עמ' 209]. כאן נעסוק בסוגיה שלאחר מכן. סוגיה זו עוסקת בשני נושאים: א. דין הפסקה בין פרשת ציצית לברכת "אמת ויציב". ב. דין אמירת פרשת ציצית בלילה.

מקורות

- א. גמ' יד.-יד: "בעי מיניה אשיאן תנא דבי ר' אמי... נסים וגבורות על הים ושרנו לך"
- ב. רי"ף ח. "מתני' אלו הן בין הפרקים... אינו חוזר ואומר אמת והלכתא כרבא"
תלמידי רבינו יונה ד"ה מתני' אלו הן, גמ' חוזר
רמב"ם הל' קריאת שמע פ"ב הי"ז
- ג. רא"ה ד"ה ר' יוחנן אמר, רבא אמר
- ד. ריטב"א ד"ה שהיו מתחילין
- ה. רמב"ם הל' קריאת שמע פ"א ה"ג
- ו. שו"ע סי' סו סע' ה-ו, ומשנה ברורה [וביאור הלכה]

רא"ה ד"ה ר' יוחנן אמר, רבא אמר
ר' יוחנן אמר חוזר ואומר אמת. פירוש דחשבינן אני ה' א-להיכם אמת כאלו הוא מפרשתא גופא דקריית שמע, הלכך בעי למימר זימנא אחרינא אמת.
רבא אמר אינו חוזר ואומר אמת. דלא חשבינן כאילו היא מפרשה גופא דקריית שמע, והילכתא כרבא.

ריטב"א ד"ה שהיו מתחילין

שהיו מתחילין דבר אל בני ישראל והיו מדלגין עד אני ה' א-להיכם. ודוקא בתפלת ערבית, והטעם מפני שאין מצות ציצית בלילה. וליכא לאקשוויי הכא הא דאמרינן לעיל דכל פרשה דלא פסקה משה לא פסקינן, דכיון שהיו קורין אותה בבקר כמות שהיא לא הוי הפסק. ויש אומרים דמשום הכי לא חשיב הפסק, דפסוק שלם הוא בסוף אחרי מות: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' א-להיכם.

הסבר הסוגיה

ר' יהודה אומר: בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק. [משנה יג.]

ר' יוחנן [יד.] פוסק הלכה כרבי יהודה, ונחלקו הראשונים בהסבר דבריו: הרמב"ם [פ"ב הי"ז] פוסק: "בין ויאמר לאמת ויציב הרי זה כאמצע הפרק ולא יפסיק אלא לשאול מפני היראה ולהשיב מפני הכבוד". "אמת ויציב" אינה יחידה בפני עצמה, אלא מצטרפת לפרשת "ויאמר" ליחידה אחת העוסקת באמיתות מציאות ה'. תלמידי רבינו יונה [ח. ד"ה מתני' אלו] והרא"ש [סי' ח] מפרשים שאין להפסיק ביניהם כלל, אלא יאמר ה' א-להיכם אמת, וימתין לשליח הציבור. כיוון שאמר את המילה הראשונה של הברכה הרי הוא באמצע הפרק, ושואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד. לפי הסבר זה ניתן לומר שברכת "אמת ויציב" היא יחידה בפני עצמה, כשאר ברכות קריאת שמע¹. הקשר הייחודי בין ברכת "אמת ויציב" לפרשת "ויאמר" עולה מדין נוסף המובא בסוגייתנו. חייא בר רב אומר שמי שאומר פרשת "ויאמר" אומר "אמת ויציב", ומי שאינו אומר פרשה זו בלילה אינו אומר "אמת ויציב" אלא אומר ברכה זו בנוסח מקוצר המזכיר את יציאת מצרים בלבד. משמעות מימרא זו היא, שברכת "אמת ויציב" היא פירושו לפסוק ה' א-להיכם, והשמטת הפסוק מחייבת השמטת הברכה שאין לה קיום ללא הפסוק. מדין זה מוכח, שברכת "אמת ויציב" אינה יחידה בפני עצמה אלא מתחברת עם פרשת "ויאמר" ליחידה אחת.

אמר רב יוסף: כמה מעליא הא שמעתתא, דכי אתא רב שמואל בר יהודה אמר: אמרי במערבא ערבית דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' א-להיכם אמת. [גמ' יד:]

רב יוסף משבח את מנהגם של בני ארץ ישראל לדלג בלילה על הפרשה העוסקת במצות ציצית, ולומר רק את תחילת הפרשה וסופה: "וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' א-להיכם". מנהג זה אינו מובן כלל, ויש עליו שלש תמיהות:

א. מדוע לומר חצי פרשה, אם ראוי לומר את הפרשה - נאמר את כולה, ואם אין ראוי לאומרה כיוון שמצות ציצית אינה נוהגת בלילה - לא נאמר אותה כלל.

ב. כיצד ניתן לומר חצי פרשה וחצאי פסוקים, והרי "כל פרשה שלא פסקה משה רבינו לא פסקינן" [יב:], ו"כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה" [מגילה כב:].

ג. אם אומרים חלק מהפרשה, מדוע משמיטים את הזכרת יציאת מצרים, והרי עיקר אמירת פרשת "ויאמר" נובע מחיוב הזכרת יציאת מצרים.

¹ שני הסברים קשים. הסבר הרמב"ם קשה מהגמ' והסברם של תלמידי רבינו יונה והרא"ש קשה מהמשנה. הסברו של הרמב"ם קשה מהגמ', שהרי הגמ' מסתפקת אם חוזר ואומר 'אמת', ולדעת הרמב"ם הרי הוא אומר "אמת" ביחד עם "ויציב" ואין לו על מה לחזור. הסברם של תלמידי רבינו יונה והרא"ש קשה מהמשנה האומרת "בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק", והיה צריך לומר: "בין ויאמר לאמת לא יפסיק". תלמידי רבינו יונה צריכים לפרש שלשון "אמת ויציב" היא משיגרא דלישנא, וכוונת המשנה שלא יפסיק בין "א-להיכם" ל"אמת" בלבד. חשוב לציין שפסקי הרמב"ם עקביים, הוא משמיט את ההלכה ש"אינו חוזר וגומרה", וגם בסידור התפילה הרמב"ם אינו מזכיר שצריך להצמיד "אמת" ל"ה' א-להיכם".

נראה להסביר, שמנהג בני ארץ ישראל נובע מכך שיסוד חיוב אמירת שלוש הפרשות של קריאת שמע נובע מחיוב קבלת עול מלכות שמים. פרשה המצטרפת לקבלת עול מלכות שמים צריך לאומרה ופרשה שאינה מצטרפת לקבלת עול מלכות שמים אין לאומרה. אין חיוב ציצית בלילה, ולכן אין בקריאת החלק המרכזי של הפרשה קבלת עול, ואין לאומרו. אף על פי כן יש בפרשה יסוד חשוב של קבלת עול מלכות שמים, והוא הפסוק "אני ה' א-להיכם", הנאמר גם בלילה.

הריטב"א [ד"ה שהיו מתחילין] מתייחס לשאלה השנייה, ובתירוצו השני הוא מתרץ שמנהג זה אינו מפסיק באמצע פסוק, אלא מחבר שני חלקי פסוק בספר במדבר, ויוצר פסוק שלם בספר ויקרא.

תירוץ זה יכול לתרץ גם את השאלה השלישית. היה עדיף לומר גם הזכרת יציאת מצרים, אבל כדי להזכיר זאת צריך להתחיל מתחילת הפסוק האחרון בפרשה, ואז באמירת "דבר אל בני ישראל", אנו אומרים חצי פסוק. עוד ניתן לומר, שהזכרת יציאת מצרים בפסוק זה מתייחסת למצות ציצית, והשמטת פרשת ציצית מחייבת גם להשמיט את ההזכרה המתייחסת אליה.

לעיל בסוגיית "הזכרת יציאת מצרים" [עמ' 125] למדנו שיש מחלוקת ראשונים במהות החיוב להזכיר את יציאת מצרים. הסמ"ק סובר שהזכרת יציאת מצרים היא מצוה בפני עצמה, והרמב"ם סובר שהזכרת יציאת מצרים אינה מצוה בפני עצמה אלא חלק ממצות קריאת שמע. מלשון הרמב"ם משמע שיש חיוב מהתורה לקרוא ביחד עם שתי הפרשות של קריאת שמע פרשה שלישית העוסקת בזכירת יציאת מצרים. הבנה זו נסתרת מסוגייתנו, שהרי מפורש בגמ' שאין חיוב לקרוא פרשה שיש בה הזכרת יציאת מצרים, ובני ארץ ישראל לא קראו אותה².

נראה, שהרמב"ם דחה סוגיה זו מההלכה. הרמב"ם [פ"א ה"ג] פוסק: "אף על פי שאין מצות ציצית נוהגת בלילה קוראין אותה בלילה מפני שיש בה זכרון יציאת מצרים ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה". לפי הגמ' קוראים פרשת ציצית בלילה מפני "דקא מתחלי במערבא" ומפני דינו של רב כהנא שאם התחיל גומר, ואילו ברמב"ם מפורש שקוראים מפני זכרון יציאת מצרים, על כרחך, שהרמב"ם אינו פוסק את הסוגיה להלכה. אולי הרמב"ם סובר שסוגיה זו היא לשיטת חכמים, שאין מזכירים יציאת מצרים בלילות, והלכה כרבי אלעזר בן עזריה, שמזכירים³.

סיכום

² הגרי"ד סולוביצ'יק [שעורים לזכר אבא מרי ח"א קונטרס בעניני קריאת שמע ח"א סי' ד] מאריך להסביר כיצד סוגיה זו אינה סותרת הבנה זו בפסק הרמב"ם. לא זכיתי להבין את הסברו.

³ הסבר זה עדיין צריך עיון, כיוון שלכאורה הרמב"ם היה צריך להוכיח מסוגיה זו שהלכה כחכמים, ולא להוכיח מרבי אלעזר בן עזריה, שאין לפסוק את הסוגיה להלכה.

ברכת "אמת ויציב" מהוה יחידה אחת עם פרשת "ויאמר", ולכן כשלא אומרים פרשת "ויאמר" משמיטים את רוב ברכת "אמת ויציב". כמו כן, דינם כפרק אחד, שאסור לשאול בו מפני הכבוד אלא מפני היראה. תלמידי רבינו יונה והרא"ש סוברים שיש להצמיד אמירת "אמת" ל"אני ה' א-להיכם", ולא להפסיק ביניהן כלל.

הגמ' אומרת שמעיקר הדין אין חיוב לומר פרשת ציצית בלילה וניתן להשמיטה. בני ארץ ישראל נהגו לומר את תחילת הפרשה וסופה כדי להזכיר "אני ה' א-להיכם". אביי פוסק שכיוון שבני ארץ ישראל נוהגים לומר את ההתחלה ואת הסוף, ורב כהנא אומר שאם התחיל גומר את כל הפרשה - יש לומר את כל הפרשה. מהרמב"ם משמע שהוא אינו פוסק סוגיה זו, ולדעתו יש חיוב גמור לומר פרשה זו בלילה.

הלכה

השו"ע [סי' סו סע' ה-ו] פוסק כתלמידי רבינו יונה שיש להצמיד "אמת" ל"אני ה' א-להיכם", ולהמתין אחר אמירת "אמת" לשליח ציבור. עוד הוא פוסק שאין צריך לחזור ולומר "אמת" פעם שנייה.